

Afsnit VI. Jødisk etik og moral

1. Etik og religion

I bibelen findes der ikke nogen abstrakt term, der dækker det moderne begreb etik. Den hebræiske term '*musar*' er i moderne hebræisk taget i brug i denne forståelse, men i bibelsk hebræisk forstås ordet som '*den opdragelsesmæssige funktion en fader har*'. Det skal altså forstås som Faderen - Guds - belæring af sine børn, og ikke blot Israel, men menneskeheden. De bibelske bud er altså at forstå som de krav Gud lægger på ethvert menneske.

Den tætte forbindelse mellem den religiøse og den etiske sfære (skønt de ikke betragtes som identiske) er et af de specielle karakteristika i Bibelen, hvilket også ses af den centrale position etik spiller i Bibelen. Således har Bibelen spillet en altoverskyggende rolle på tilblivelsen af etik i den europæiske kultur og, gennem den, videre på etikken i det meste af resten af verden.

Den jødiske religion er essentielt etisk i sin karakter. Fra dens bibelske oprindelse til dens nuværende fortolkning, både som et princip og som et mål i sig selv. Det intime forhold mellem etik og religion er imidlertid blevet fortolket på forskellig måde i de forskellige perioder i jødisk tænkning. Mindst to principielle retninger kan identificeres helt tydeligt, den første identificerer jødisk etik med moderation (Middelvejen), den anden insisterer på det ekstreme krav om en absolut etik. Mange tænkere betoner, at Jødedom transcenderer religionens etiske rammer og derved antager en meta-etisk karakter. Eksempler på denne retning er guddommelige krav fremkommet i profetiske åbenbaringer som synes i konflikt med moralske normer og eksistensen af menneskelig lidelse. I Talmudisk litteratur vil, i enhver konflikt mellem den legale strenghed af Loven og etikens kriterier, sidstnævnte være fremherskende. Af mennesket kræves, at det ikke stiller sig på fornuftens side, men på *det godes*. Etik skabes ikke ved spekulative principper, men i kraft af menneskelige erfaringer; de Talmudiske vismænd præsenteres som moralske forbilleder og det hellige ideal identificeres som det samvittighedsfulde, ærlige og renfærdige liv.

Middelalderlig og moderne litteratur vidner om den dobbelte tendens til at formulere en etik som både er teoretisk og praktisk. Adskillige Middelalderlige, jødiske filosoffer udviklede systematiske formuleringer af jødiske etiske idealer, som f.eks. Saadiah Gaon og Solomon ibn Gabirol, hvis *Tikkun Middot ha-Nefesh* er højst usædvanlig ved det, at den udformer en autonom etik, som ikke har nogen forbindelse med religiøs doktrin. Maimonides' *Shemonah Perakim* er et klassisk værk indenfor jødisk etik, der, som tidligere nævnt, er stærkt influeret af Aristoteles' *Etik*, og netop Maimonides kom til at spille en stor rolle for den følgende jødiske filosofi og etik.

Også Chasidismen, Kabbalah og andre strømninger indenfor jødisk mystik har bidraget meget til moderne etisk tænkning.

2. Middelvejen og det absolutte

I overensstemmelse med idealet formuleret i Ordsprogenes Bog, i adskillige Salmer, såvel som i jødisk-hellenistiske skrifter som i de palæstinensiske belæring i den rabbiniske periode, stræber den jødiske etik efter moderation. Den fordømmer overdrivelse - klart nok m.h.t. det onde - men også i forhold til det gode, og på lignende vis fordømmes grådighed og spild, udsvævelser og afholdenhed, overdreven nydelse og askese, ugudelighed, snæversynethed og fanatisme. Maimonides udviklede sin identifikation af jødisk etik med Middelvejen, (*Shemonah Perakim; Yad De'ot*) skønt han til tider tenderede mod en mere

asketisk position. Hovedparten af Middelalderlige og moderne, jødiske filosoffer følger Maimonides' generelle synspunkt og temaet om moderation i jødisk etik. Som følge heraf opponerede de mod etisk ekstremisme og absolutisme, som det f.eks. kendes fra Kirken, og dette synspunkt blev almindeligt i jødisk tænkning.

Imidlertid er tanken om moderation ikke den eneste facet af jødisk etik. De bibelske bøger. Job's Bog og Prædikerens Bog kritiserer kraftigt Middelvejen. Især i Job's Bog, hvor Middelvejen advokeres af Job's venner, bliver denne tilgang ultimativt afvist af Gud. Talmud går længere med sin erklæring om, at Middelvejen er 'Sodomah's vej': "*Han som siger, 'hvad der er mit er mit og hvad der er dit er dit' - dette er Middelvejen og der de, der siger at dette er 'Sodomah's vej'*" (Avot 5:13). Det er derfor ikke overraskende, at Talmud priser velkendte vismænd, som, idet de gik længere end Lovens bogstav (*li-fenim mi-shurat ha-din*) og gav hele deres formue til de fattige (R. Yeshehav); praktiserede cølibat (Ben Assai); tilbragte mange timer af dagen og natten fordybet i bøn (R. Hanina b. Dosa) og i det hele taget syntes at praktisere Essenernes monastiske idealer.

Askese var et centralt tema hos Bahya og Luzatto's værker i *Sefer ha-Hasidism* og på en måde endda hos de 18. århundredes Chasidisme. Det er et faktum, at i denne mystiske bevægelse, hvis indflydelse stadig er stærkt indflydelsesrig i dag, er askesen blevet transformeret indtil en lykke, men etikken af denne lykke er ligeså ekstrem og absolut som askesen var.

Som det ses af ovenstående vil det være ukorrekt, at se den jødisk etik som en moderat og uniform etik. Denne antagelse, som ofte er repræsenteret som en kontrast til kristen etik, er faktisk kun et aspekt af jødisk etik. Det andet aspekt med dets ekstreme og absolutte krav er lige så typisk for jødisk etik

3. Etik og meta-etik

Ved implikationen af visse dele af dens lære, går jødedommen hinsides grænserne for det etiske og går ind i det meta-etiske domæne; 'hinsides godt og ondt'. Allerede i Bibelen bliver konceptet '*det hellige*' meget mere bekræftet som en kategori der transcenderer etiske overvejelser, end et egentligt etisk postulat. Guds transcendens eleverer '*det hellige*' langt over den moralske retfærdighed, som Pagten garanterer. Det velkendte vers fra Esaja, "*Thi mine tanker er ikke eders, og eders veje er ikke mine, leder det fra Herren*". (55:8) er ofte blevet brugt af Middelalderlige og moderne jødiske tænkere som en nøgle til fortolkning af problemer der ikke har eksisteret førhen, eller har undgået enhver etisk definition, mest begreberne *frihed* og *lidelse*.

Hvordan kunne man acceptere - fra et etisk/moralsk synspunkt - den bizarre optræden af visse profeter (Hosea's forbindelse med en prostitueret; Esajas's optræden nøgen eller Jeremia's cølibat? Med mindre de tog deres tilflugt til allegorisk exegese, måtte de bibelske kommentatorer føle sig tvungen til at acceptere, at der i disse tilfælde opererede en egenmægtig guddommelig vilje, der transcenderer alle etiske kategorier. Maimonides udviklede dette tema ved at erklære, at Gud forbliver den højeste dommer af profeternes gaver. At være profet er ikke i sit væsen forbundet med etiske kvaliteter. Selvfølgelig kan kun et menneske med høje etiske kvaliteter blive profet, men et menneske med høje etiske kvaliteter kan ikke blive profet uden Guds karismatiske og transcendent vilje. Tilsvarende er Midrash' tolkning af Offeret af Isak og dramaet mellem Saul og David meget tættere på Søren Kierkegaards eksistentielle tolkning, end på Maimonides' eller Kants.

Selv når de tilsyneladende mest perfekte betingelser er tilstede for at kunne afveje balancen mellem godt og ondt, resterer der alligevel en koefficient af usikkerhed som er hinsides godt og ondt.

Den guddommelige transcendens forstyrrer ikke den etiske ligevægt, undtagen ved et krav til mennesket om - sammen med Gud - at retablere balancen hvor den er ødelagt. Det meta-etiske er prisen for den umistelige essens af Pagten.

4. Torah'en - den bibelske lov

De 5 Mosebøger, som indleder Bibelen, refereres til under navnet Torah, eller slet og ret Loven. Loven består af en række forbud og påbud og er en blanding af *sociale love*, *jura*, *morallove* og *kultlove*, derfor vil det også være praktisk om der her gives en kort oversigt over hvor de forskellige love/bud kan findes.

I 1. Mosebog finder man kun den *Noachide Lov* - Universalloven, hvor Noah bringer et takkeoffer til Herren over at syndfloden er overstået. Buddets hovedindhold er, at man ikke må fortære blod fra noget dyr (9,1-6)

I 2. Mosebog kapitlerne 12-13, finder man kultloven omkring *Pesach* (påskan). I kapitel 20 finder man *De Ti Bud* - som også genfindes i 5. Mosebog i en noget anden form. Kapitlerne 21-23 beskriver en gammel lovsamling, som oftest benævnes *Pagtsbogen*. Denne indeholder såvel morallove, som kultiske og juridiske love. Sluttelig er der i kapitlerne 25 - 31 en stor samling love om gudsdyrkelsen og indretning af Tabernaklet (det hellige telt hvori de ti buds tavler blev opbevaret).

I 3. Mosebog finder man en række kultiske love, bl.a. loven om den store forsoningsdag, *Yom Kippur* (Kap. 16) og endvidere jødedommens mest centrale lov “***Du skal elske din næste som dig selv. Jeg er Herren.***” (19,18).

I 4. Mosebog er der love af mere blandet karakter f.eks. i kap. 4-6 og kap. 27-30.

I 5. Mosebog findes bibelens største sammenhængende lovsamling. De omfatter alt fra renselsesritualer, til kongevalg og krigsførelse m.m.

Jøderne har gennem 3000 år tilskrevet Moses samtlige love i 2., 3. og 5. Mosebog, men moderne forskere har kunnet påvise at mange er langt yngre og en del faktisk ældre. Faktisk stadfæstede kongen i det sydlige Mesopotamien, *Ur-nammu*, på Abrahams tid, en lovsamling og 300 år senere end *Ur-nammu* fremsatte *Hammurabi* en lovsamling i det gamle Babylon på en tid da Hebræerne endnu var nomader. Disse lovsamlinger er imidlertid kun af juridisk karakter. Dette ændrer dog ikke ved, at man med rimelighed kan tilskrive Moses - eller Gud - tilblivelsen af *De Ti Bud*:

Jeg Herren din Gud, som førte dig ud af Ægypten.

Du må ikke have andre guder end mig!

*Du må ikke misbruge Herren din Guds navn, thi Herren lader ikke den ustraffet, der misbruger Hans navn!
Kom hviledagen ihu, så du holder den hellig! I seks dage skal du arbejde og gøre al din gerning, men den syvende dag skal være hviledag for Herren din Gud, thi i seks dage gjorde Herren himlen, jorden og havet, men på den syvende dag hvilede Han.*

Ær din far og din mor, for at du kan få et langt liv i det land, som Herren din Gud vil give dig!

Du må ikke slå ihjel!

Du må ikke bedrive hor!

Du må ikke stjæle!

Du må ikke sige falsk vidnesbyrd mod din næste!

Du må ikke begære din næstes hus!

Du må ikke begære din næstes hustru, hans træl eller trælkvinde, hans okse eller æsel, eller noget der hører din næste til!

Den etik og visdom man finder i Bibelen og Talmud, er ikke et udtryk for tænkning for tænkningens egen skyld. Det er en debat om tilværelsens erfaringer og om livets religiøse og moralske problemer. Skal man finde et ord, der udsiger det væsentlige i jødisk livsvisdom, må det være det *livsnære* - eller mere konkret *Næstekærligheden*.

5. Næstekærligheden

“...du skal elske din næste som dig selv. Jeg er Herren.” (3.Mos. 19:18)

Den jødiske profet Mika (8. årh. BCE) forkyndte, at der i jødedommen er tre grundbegreber, der udtrykker hele den jødiske etik: et godt Gudsforhold, retfærdighed og kærlighed. Andreas Simonsen¹ konkluderer på glimrende vis, at de to begreber *retfærdighed* og *kærlighed* i jødisk tankegang er indbyrdes afhængige og til sammen udgør et grundbud, *næstekærligheden*. I jødedommen er det således, at retfærdighed ikke blot dækker de grove kriminelle gerninger, men også komplicerede moralske følelser. Dette betyder, at der altså ikke blot er tale om en retsbevidsthed, men om en gennemgribende *medmenneskelighedsidé*. På den ene side er en lang række sociale og moralske love bygget på *næstekærlighed* og på den anden side betragtes opfyldelsen af dem som ren og skær *retfærdighed* og ikke som noget specielt fromt. Medfølelsen spiller en stor rolle i jødisk etik; f.eks nævnes hensynet til den faderløse, enken, den fattige, trællen og den fremmede et utal af gange. “...*thi I var selv fremmede i Ægypten*” (2. Mos. 22,23; 23,9 m.fl.).

Den centrale tanke er, at alle folkeslag er lig for Gud, da de jo alle har fået livet som en gave af Gud: “*Rig og fattig mødes, Herren har skabt dem begge*” (Ordspr. 22,2). Næsten er i jødisk forståelse ikke kun jøden, ikke kun landsmanden, men alle mennesker, selv fjenden: “*Sulter din fjende, så giv ham at spise, tørster han, giv ham at drikke; da sanker du gloende kul på hans hoved, og Herren lønner dig for det*” (Ordspr. 25,21-22) Som Leo Baecks fornemme formulering af problemet: “ [*Og dog*] skal jeg i det ondes mand [*bemærk ikke den onde mand*] *anerkende menneskepræget, i Guds fjende finde det guddommelige*” (A. Simonsen). Det er altså ikke i Talmud’s ånd at lægge et menneske for had, fordi det ved sine handlinger overtræder Guds bud, hverken som jøde, eller af anden religiøs observans. Løsningen er i stedet iflg. Talmud, at overføre det naturlige had fra personen til handlingen. I lighed hermed er der i Torah et kategorisk forbud mod at søge hævn, når man har været offer for noget ondt. Det er selve det onde, man skal tage afstand fra, - ikke udøver. Hans skæbne skal man overlade Herren. Ens næste er således også forureteren. Det er forbudt ikke blot at nægte en foruretter hjælp, men, at man når man hjælper ham så heller ikke kommer med antydninger til den uret han har forvoldt en selv. Den etiske fordring om

---

¹ Andreas Simonsen: Centrale tanker i jødedommens etik

at overvinde had og at erstatte det med medfølelse og venlighed er et ypperligt eksempel på næstekærligheden i jødedommen. Det er dog vigtigt at have i erindring, at det jødiske næstekærlighedsbud ikke blot drejer sig om at elske næsten, men også om den fulde retfærdighed, idet man forholder sig til næsten med Gud som melleminstans: *“For den indfødte hos Israelitterne og den fremmede, der bor iblandt dem, for eder alle gælder en og samme Lov, når nogen synder af vanvare. Men den, der handler med forsæt, hvad enten han er indfødt eller fremmed, han håner Gud, og det menneske skal udryddes af sit folk”* (4.Mos. 15, 29-30).

Der er også mange eksempler på, at Gud af jøderne blev forstået, som også andre nationers Gud. Det er Jonas’ Bog et glimrende eksempel på.

Jødedommen er altid, i Bibelsk tid, blevet bebrejdet dens tro på én Gud og de selv som hans udvalgte folk. Men det er jo netop i konsekvens af monoteismen, at jødedommen bliver *universalistisk*. Når den eneste Gud har skabt alt og således alle nationer i sit eget billede, må disse mangfoldige nationer, for jøderne, have samme krav på et liv og på respekt. Derfor peger den jødiske religiøse grundidé og dermed også dens etik frem mod universalisme og har en almenmenneskelig gyldighed. Iflg. Talmud befalede Herren Moses at nedskrive loven i alle de 70 sprog man antog eksisterede, så at hele menneskeheden kunne få glæde af den. Udvælgelsen var således ikke en, der gav jøderne en forrang, eller en højere værdi end andre folkeslag. *Det var på den ene side et ekstra krav fra Gud om at adlyde Ham og hans Torah og til at bære prøvelser og lidelser, på den anden side en mulighed for, ved at opfylde forpligtelsen, at forløse menneskeheden.* Det er karakteristisk for jødedommen, at man ikke kan manifestere sin fromhed ved et privat forhold til Gud, men alene ved et samliv i respekt med de væsener Han har skabt os alle sammen med. I moderne jødisk filosofi er tanken om menneskets betingede realitet udtrykt klart af Martin Buber, der definerer næsten som *“én, overfor hvem man er til”*. Det vil sige, man lever ikke i og for sig selv, men kun i samlivet med næsten. Jeg-forholdet giver kun mening gennem et du-forhold. Næsten er Gud-given og derfor gælder næstekærligheden ubetinget. Det er den altafgørende etiske fordring.

6. Et udvalg af de 613 bud i Torah

Og I skal hellige det syvende år og udråbe frigivelse i landet for alle indbyggerne; et Jubelår skal det være eder; enhver af eder skal vende tilbage til sin ejendom, og til sin slægt². I det syvende år skal du lade det [landet] hvile og ligge urørt, så de fattige i dit folk kan gøre sig til gode dermed....Så skal du lade shofar lyde rundt om på den tiende dag i den syvende måned; på Forsoningsdagen skal I lade hornet lyde rundt om i hele eders land.

[I Jubelåret] Udlændinge må du kræve; men det du har til gode hos din broder, skal du give afkald på. Hvis nogen, når han hører en forbandelse udtale, synder ved at undlade at vidne, skønt han var øjenvidne eller på anden måde kender sagen, og således pådrager sig skyld....

Stjålen ejendom skal returneres til dets ejer. Giv almisse til den fattige. Når en hebræisk slave går fri, bør hans ejer give ham gaver med. Giv lån til den fattige uden renter, men til den fremmede må du låne mod renter. Du befales at elske konvertitten. Dine vægte og mål skal være præcise.

Det er forbudt at returnere til Ægypten for at blive der permanent eller at hengive sig til urene syn eller tanker.

Bryd ikke dit ord!

Det er forbudt at høste hele en mark, uden at overlade hjørnerne til de fattige; det er også forbudt, at samle de aks op fra jorden, der falder af under høsten eller ved modning, såvel som misformede drueklaser eller druer, der falder på jorden, eller at vende tilbage for at hente glemte neg.

...det er også forbudt, at så forskellige arter afgrøder sammen eller majs i en vinmark; det er også forbudt at krydsavle forskellige arter dyr, eller at lade to forskellige arter dyr gå i spand sammen. Du må ikke binde mulen på et dyr, der arbejder på marken for at forhindre det i at æde.

---

² På den tid var det almindeligt, at meget fattige solgte sig selv som trælle.

I Jubelåret er det forbudt at pleje jorden.

Man må ikke sælge sin arvede jord i landet Israel...

Nægt ikke at give almisse til en fattig og send ikke en hebræisk slave bort tomhændet når han har udtjent sin tid. Kræv ikke betaling af din skyldner, når du ved at han er ude af stand til at betale.

Du må ikke bedrage nogen i forretning. Du må ikke misinformere en mand, end ikke ved ord. Det er forbudt at skade en fremmed iblandt jer, eller at gøre ham skade i handel.

Du må ikke returnere eller på anden måde udnytte en slave, der er flygtet til Israels land fra sin herre selvom hans herre er en jøde. Plag ikke en enke eller en forældreløs. Du må ikke misbruge eller sælge en hebræisk slave; du må ikke behandle ham dårligt eller tillade at en hedning gør det.

Begær ikke en andens mands besiddelser, selv om du er villig til at betale for dem. Selve begæret er forbudt.

Man må ikke ignorere en tabt genstand, som burde returneres til sin ejermand, heller ikke må du nægte en mand hjælp, eller et dyr der er kolapset under dets byrde.

Det er forbudt at have incestuøs forbindelse med familie helt ud til onkels kone. Det er også forbudt at have seksuel omgang med en menstruerende kvinde.

Du må ikke begå utroskab (hor)

Det er forbudt at have seksuel omgang med et dyr.

Homoseksualitet er forbudt, især med ens fader eller onkel.

En eunuk må ikke gifte sig med en jødisk kvinde.

Det er forbudt at praktisere kastration.

De ovennævnte citater er taget Dr. Raphael Posner : `The 613 commandments`, [Jewish Values](#) .

7. Jødisk etiks forholden sig til nogle moderne etiske dilemmaer

Abort

Ifgl. Jødedommen er abort forbudt. At abortere et foster anses for at slå ihjel; dog er der undtagelser. Abort af et foster som følge af en voldtægt er forbudt. Abort er kun tilladt hvis fosteret truer moderens liv.

Farer for moderens mentale tilstand, som f.eks. et nervøst sammenbrud eller en alvorlig depression betragtes som årsager som kunne retfærdiggøre en abort. Ifgl. nogle halachiske autoriteter kan man abortere, hvis fosteret ikke kan forventes at overleve dets første år og hvis dets liv vil være meget lidelsesfuldt, - men i så fald skal aborten foretages i løbet af de første 40 dage af graviditeten.

”Den, der udgyder et menneskes blod, inden i et menneske, hans blod skal udgydes.” Rabbi Yishmael spurgte: “ Hvem er et menneske inden i en menneske? Et foster i sin moders mave” (1.Mos. 9,6; Sanhedrin 57b)

”Hvis en kvinde kommer i vanskeligheder under sin fødsel [og er i dødelig fare] skal man dræbe fosteret og udtage det lem for lem, for hendes liv er vigtigere end fosterets. Men er hovedet og størstedelen af fosteret kommet ud, må man ikke røre det, da man ikke må tilside-sætte et liv for at redde et andet” (Mishnah Oholot 7:6)

Eutanasi & selvmord

Jødisk lov forbyder enhver form for eutanasi, da det betragtes som mord. Et menneskes liv betragtes ikke som hans eget, men tilhører den Ene der gav det liv. Således kan livet kun fratages et menneske af Ham der gav det. Dette gælder også selvmord. Gud er ‘ejeren’ af alle liv og alt levende. Til trods for alle noble intentioner som at frigive en elsket og uhelbredelig syg fra lidelse, er eutanasi at trænge ind i et domæne, der transcenderer denne og andre verdener.

En kilde til denne lov findes i 1. Mosebog: *”Men dit blod af dit liv vil Jeg kræve ... fra menneskets hånd, fra en persons broders hånd, vil Jeg kræve menneskets liv.”* Den ekstra sætning ‘ fra en persons broder’ er overflødig, da man allerede har sagt ‘ fra et menneskes hånd’. Forfatteren til værket *HaKtav v’haKabalah* forklarer, at der her er tale om et forbud mod eutanasi. Dette vers illustrerer, at denne broderlige kærlighed ikke er andet end mord, uanset den gode intention.

Dette betyder dog ikke, at man skal være tilbageholdende med at lindre den syges smerter. At lindre smerter er et anbefalingsværdigt mål. Faktisk må det søges opnået med en aggressiv behandling, der ikke er standard i medicinsk praksis. F.eks. må behandling med heroin som et led i smertebehandling være acceptabelt iflg. jødisk lov, skønt forbudt iflg. civil/kriminel lov.

Blodtransfusion

Blodtransfusion hører ind under kategorien ‘godgørende gerninger’. Følgelige er procenten af bloddonorer blandt ortodokse jøder det absolut højeste i Israel.

Organtransplantationer

Hele problemstillingen om organtransplantationer er fyldt med halachiske problemer. Det centrale er definitionen af døds-kriterier. Dødsøjeblikket iflg. jødisk lov er ikke det samme som iflg. civil lov, som følge heraf er de højeste halachiske autoriteter tøvende med at give et entydigt svar. Rav Moshe Feinstein afgjorde, at hjertet ikke kunne bruges til transplantation, fordi hjertet skulle bruges før patienten kunne erklæres for død efter halachisk lov. I dag, med de teknologiske fremskridt, kan enhver sag ikke afgøres så ensidigt. Derfor skal en Torah specialist med ekspertise i døds-kriterier tage stilling. For alle potentielle donorer og modtagere af transplantationer vurderer en Torah-ekspert, som har indsigt i transplantationer, om deres sag kan tilades individuelt. Transplantationer, der ikke indebærer donorens død, f.eks. nyretransplantationer er fuldt lovlige og vil være at betragte som en ‘ godgørende gerning.’

Tekster til afsnit VI

Tekst 41

Ikke gerningsretfærdighed, men sindelagsetik

Den ukorrekte forståelse og gengivelse af begrebet Torahen har nu været med til at opretholde den påstand, at jødedommen skulle være en lovreligion i den betydning, at den skulle acceptere en udvendig overholdelse af budene uden en grundindstilling af fromhed og kærlighed. Det skal indrømmes, at påstanden har gyldighed for enkelte grupper i historiens løb (således for nogle af farisæerne på Jesu tid - ingenlunde dem alle); men her er tale om undtagelser og vildskud: mekanisk lovtroskab opfattet som salighedsvej er lige så lidt karakteristisk for jødedommen som afladshandel for kristendommen. Udgangspunktet for påstanden har været Paulus' skarpe modstilling af det nye budskabs retfærdighed af tro over for jødisk gerningsretfærdighed. Også Bjergprædikenens skærpelse af det 6. og 7. bud (det 5. og 6. i Luthers redaktion) - forkyndelsen af, at det ikke blot er selve handlingerne drab og hor, der er syndige, men allerede den bagved liggende holdning - har givet anledning til den forestilling, at jødedommen endnu ikke kendte til *sindelagsetik*, men alene regnede med håndgribelige handlinger, i relation til moralregler af juridisk tilsnit.

Sandheden er dog, at der allerede i selve de ti bud forekommer udtryk for sindelagsetik (Du må ikke begære din næstes hus etc.«: ikke blot overgrebet, men allerede den begærlige indstilling stemples som synd), og fremfor alt at Torahens centrale bud om at elske Herren af hele sit hjerte indebærer forankring af det etiske i gudsforholdet og hermed i en grundholdning af retfærdighed (og det vil da sige den retfærdighed, der indbefatter kærlighed)....

Der foreligger her en miskendelse af jødedommens forankring i kærligheden og af dens tilsvarende centrering i sindelaget, idet dens etik har et klart blik for helheden handling-holdning. Det, der foreskrives, er ikke kun, at man i sine handlinger skal lystre Gud, men at man i sit sind skal lytte til

Gud; det, der foreskrives, er ikke en udvendig lovlydighed ud fra guds frygt, men en helhjertet vilje til det gode ud fra gudskærlighed.

Andreas Sinonsen: Centrale tanker i jødedommens etik.

Tekst 42

Øje for øje - tand for tand

Der tilkommer Talmud ære for, at visse regler fra Biblen, sådanne nemlig, der har indbragt Det gamle Testamente ry for at være en grum og livsfjendtlig lovebog, er blevet sådan forklaret, at dommen over den klassiske jødedom for alvor har måttet ændres. Som typisk eksempel nævner vi sætningen "øje for øje, tand for tand". Mere end nogen anden af Biblens love har den bidraget til at stemple den originale, den originaleste jødedom som et forstemmende, nærmest umenneskeligt retssystem. Af Talmud fremgår det, at reglen aldrig er blevet efterlevet i det jødiske samfund. Man er i første række inde på den tankegang, at den ubetingede, højeste gengældelse, der måtte antages at være lovens hensigt, slet ikke lod sig omsætte til praksis. Bortset fra de mindre afvigelser fra den nøjagtige gengældelse, der måtte ligge i ydre omstændigheder som smerte, blodtab etc., der jo ikke kan efterleveres med fuld lighed, ville der kunne tænkes tunge komplikationer, eksempelvis hvis en øjet slog et øje ud på et normalt menneske. Den skadede blev så rigtignok 50% invalid, men skadevolderen ville, om gengældelsen ramte ham fuldtud, blive totalt blind. I Talmud bestemmes det derfor, at der i alle tilfælde skal

foretages en vurdering af den forvoldte invaliditetsgrad og dømmes til økonomisk godtgørelse i overensstemmelse hermed. Det lyder jo, som om Talmud med koldt blod tilsidesætter en klar bibelsk regel. Og det *kunne* for så vidt være rigtigt, som man har adskillige eksempler på, at just det gør Talmud i sådanne tilfælde, hvor det levende livs interesser gør det nødvendigt at ændre bibelske regler. I det her nævnte tilfælde ville den Talmudiske praksis imidlertid være utilfredsstillende, da den jo ikke ville frikende Biblen for den grumhed i retspraksis, den beskyldes for. Talmud har jo blot ændret reglen og sagt noget i retning af: Lad os dog være lidt pæne mod hinanden, selv om der ved den lejlighed skulle ryge et par gamle paragraffer. Det skal derfor konstateres, at Talmud aldeles ikke har ændret reglen, men bare tydet den rigtigt. En parallelregel i Biblen lyder nemlig således: "Øje for øje, tand for tand, og hvis nogen ihjelslår en andens dyr, skal han betale for det, liv for liv". Den Talmudiske konstatering er nu denne: Liv for liv betyder altså ikke, at man skal dræbe et dyr hos den mand, der har ihjelslået en anden mands dyr. Det er jo heller ikke så lige til. Måske ejer misdæderen slet intet dyr og hvis han gør det, hvad gavn har så den skadevoldte af, at også dette dræbes? Ergo betyder liv for liv - og netop dette er bibelsk udtryksmåde, bibelsk terminologi - livs værdi for liv. Manden skal have erstatning for sit dyr. Og således - netop således - betyder også øje for øje: øjes værdi for øje. Det vil igen sige, at Talmud på dette, som på mangfoldige områder i øvrigt, bidrager til ret forståelse af Biblen. Den viser os, at de mange tusind år gamle love ikke blot ikke er brutalt retfærdige, men er i nøje overensstemmelse med det, der også er vor tids og vil måtte være alle tiders retspraksis.

I det her sagte ligger et af hovedmotiverne for, at jødedommen uden blusel vedgår sin afstamning fra Talmud såvel som fra Bibel.

Det går som en rød tråd gennem alle bestemmelser om relationerne mellem menneske og menneske, at de bygger på et retfærdighedsprincip, således at forstå, at den rige og den fattige skal behandles på lige fod. Den rabbinske litteratur har været opmærksom på den risiko, der ligger i at behandle den fattige bedre, end det tilkommer ham, og at gøre det på den riges bekostning. Der findes ikke noget hebræisk ord, der dækker begrebet *velgørenhed*. Der anvendes et udtryk, der i øvrigt benyttes i betydningen *retfærdighed*. Som sådan skal al hjælp til de fattige opfattes. Det er ikke noget, man allernådigst giver fra sig i sin uendelige barmhjertighed. Det er et udtryk for det retfærdige princip,

at den, der har rigeligt, giver til den, der mangler. Til gengæld må man altså ikke gå over gevind og uretmæssigt tage fra den besiddende.

Marcus Melchior ' Øje for øje - tand for tand' . - kommentar Bent Melchior

Tekst 43

Syndens plads i historien

En gang besøgte rabbi'en fra Radzimin rabbi'en fra Gur i begyndelsen af en sommer. Da hans ven så ham, syntes han, at han så bleg og bedrøvet ud. "Hvad er der i vejen?", spurgte han. "Kan du ikke tåle den stærke varme, eller er der noget, der bekymrer dig?" "Sådan går det mig hvert år i sommermånederne", svarede den anden. "I denne tid læser vi i den hellige Torah om israelitternes vandringer i ørkenen, og der fortælles om den ene synd efter den anden, f.eks. om de tolv spejdere og om Ba'al Peor. Det er fortællingen om alle disse synder i den generation, som plager mig." Dertil sagde rabbi'en fra Gur: "Der må nu have været en god mening med det, som vi kalder deres synder, for Torah'en er blevet sat sammen af disse synder. Er det så ikke logisk, at vi skal kunne skabe Torah ved at udføre gode gerninger?"

Den omstændighed, at alle mennesker kan begå synd, skal give os anledning til en medmenneskelig forståelse, en overbærenhed, der ligger på linie med de generelle krav om kærlighed til næsten.

Derimod ligger der i denne problematik ingen antydning af den klassiske opfattelse af arvesynden.

Det er en ting, at et menneske har en evne til at synde, noget helt andet, at det er født syndigt.

Derfor er det nok rimeligt at nå til en dybere forståelse af den jødiske opfattelse af menneskets fejlbarlighed.

Or Haganuz - kommentar Bent Melchior

Tekst 44

Lovens forudsætning

Menneskets herredømme over sin vilje er det naturlige grundlag for hele lovgivningen. Det bliver urimeligt at sige til væsner uden fri vilje: du skal gøre dette, og du må ikke gøre hint. Dobbelt urimeligt bliver det at straffe lovovertrædelser, endog at belønne lovlydighed. Uden menneskets frie vilje udviskes enhver grænse mellem godt og ondt, alt ansvar hører op, og den sidste konsekvens måtte blive en almindelig opløsning af et samfund, hvis borgere ville kunne undskylde en hvilken som helst skændselsgerning med, at de "kunne ikke gøre for det", fordi en højere magt tvang dem til at handle, som de gjorde . . .

Det er allerede før antydet, at filosofien i læren om Guds alvidenhed ser et modbevis mod læren om menneskets frie vilje, idet det hævdes, at når Gud på forhånd ved, hvorledes et menneske vil handle i en given situation, så må det antages, at Guds alvidenhed er så absolut, at en "højere tvang" driver mennesket til en skæbnebestemt holdning. Denne slutning er i sig selv forkert. Mennesket handler ikke, som det gør, fordi Gud ved det, men Gud ved det, fordi mennesket netop vil handle således.

For den religiøse jøde vil det ofte være afgørende, at loven er givet af Gud, Dermed bortfalder ethvert behov for, at loven skal have en rationel forklaring. Det gælder som nævnt især, hvor der er tale om rituelle forskrifter. Ligesom mennesker kan sætte sig ind i en flyvemaskine eller kigge på et billede på TV - skærmen uden at forstå de tekniske finesser, der ligger til grund for, at flyveren kan komme op i luften, eller at billedet kan transmitteres fra fjerne egne, sådan kan det religiøse gemyt acceptere, at loven som en vejledning til livet er blevet åbenbaret for os, og hvis vi har tillid til, at Gud vil os det godt, så retter vi os efter denne vejledning for vor egen skyld. Alligevel er det

uundgåeligt, at vi gør os visse tanker om, hvad der ligger til grund for de handlinger, som vi udfører i lydighed mod Guds åbenbaring.

Marcus Melchior - kommentar Bent Melchior

Tekst 45

Søg mig og I skal leve

Rabbi Simlai lærte: Moses modtog 613 forskrifter- 365 af dem var, forbud svarende til antallet af dage i et år, og 248 var påbud svarende og til antallet af knogler i det menneskelige legeme.

Så kom David og begrænsede dem til 11, sådan som det fremgår af den 15. salme:

"Herre, hvem skal opholde sig i Dit telt? Hvem skal bo på Dit hellige bjerg?

Den, der vandrer helhjertet og øver ret og taler sandhed til sig selv, som ikke tager bagtalelse i sin mund ikke øver ondt imod sin næste

og ikke kaster skam over sin nærmeste, i hvis øjne den nedrige er forkastet,

medens han viser ære for den, der frygter Herren og intet ændrer, når han svor til egen skade.

Han låner ikke penge ud mod åger og tager ikke imod bestikkelse mod den uskyldige. Den, der gør således, skal aldrig rokkes."

Så kom Jesajas og begrænsede dem til seks, således som det er skrevet i det 33. kapitel vers 15:

"Den, der vandrer i retfærd og taler ret, der foragter vinding ved undertrykkelse, fjerner sine hænder fra at modtage bestikkelse, nægter at lytte til komplotter og lukker sine øjne for det onde."

Så kom Micha og begrænsede dem til tre, således som det er skrevet i kapitel 6 vers 8: "Det er blevet dig fortalt, oh menneske, hvad der er godt, og hvad Herren kræver af dig: Hvad andet end at leve ret, elske barmhjertighed og vandre ydmygt med din Gud."

Så kom Jesajas på ny og begrænsede dem til to, således som det er skrevet i kapitel 56 vers 1:

"Således har Herren sagt: Tag vare på ret og øv retfærd."

Så kom Amos og begrænsede dem til en, således som det er skrevet i kapitel 5 vers 4:

"Søg mig, og I skal leve."

Talmud

Tekst 46

Ordsprogenes Bog

*Nægt ikke den trængende hjælp, når det står i din magt at hjælpe,
Sig ej til din næste: Gå og kom igen, jeg vil give i morgen - såfremt du har det,
Tænk ikke ondt mod din næste, når han tillidsfuld bor i din nærhed,
Yp ikke trætte med sagesløs mand, når han ikke har voldt dig mén,
Misund ikke en voldsmand, græm dig aldrig over hans veje,
Thi den falske er Herren en gru, mod retsindige er han fortrolig,
I den gudløses hus er Herrens forbandelse, men retfærdiges bolig velsigner Han...*